

Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev Mesnevisi*'nde atasözleri¹**Maşallah KIZILTAŞ²****APA:** Kızıltaş, M. (2019). Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev Mesnevisi*'nde atasözleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 314-326. DOI: 10.29000/rumelide.541028**Öz**

Sosyal bir varlık olan insanoğlunun hayatta biriktirdiği tecrübelerin yansıması olan atasözleri kısa ve özlü sözlerdir. Her toplum kendine mahsus yaşam tarzını atasözü denen kültür unsurlarıyla geleceğe aktarmıştır. Türklerde atasözlerinin ilk örneklerine Göktürk yazıtlarında rastlanmaktadır. Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* ve Edib Ahmed'in *Atabetü'l Hakayık* isimli eserlerinde de atasözlerini kullanma geleneği devam etmiştir. Türkçe atasözlerini derleyen ilk eser ise Kaşgarlı Mahmud'un *Divanu Lügati't Türk* adlı eseridir. Klasik şiirimizde ise özellikle pendnâmelerde, dinî-ahlakî ve aşk konulu mesnevilerde ve divanlarda atasözlerine yer verilmiştir. Bu çalışmada Tutmacı'nın *Gül ü Hüsrev* adlı mesnevisindeki atasözleri üzerinde durulmuştur. *Gül ü Hüsrev*, İranlı şair Attar'ın aynı adlı yahut Hüsrev-nâme diye bilinen 7708 beyitlik mesnevisinin bir tercümesidir. Toplamda 5499 beyit olan *Gül ü Hüsrev* 1406 yılında yazılmıştır. Eserin konusu Rum Kayseri'nin oğlu Hüsrev ile Huzistan şahının kızı Gülruh arasındaki aşk macerasıdır.

Anahtar kelimeler: Atasözü, *Gül ü Hüsrev*, Tutmacı.**Proverbs in Tutmaci's *Gül ü Hüsrev Mathnawi*****Abstract**

Proverbs, which are the reflections of the experiences of mankind in the life of a social presence, are short and concise words. Each society has transferred its unique lifestyle to the future with its cultural elements called proverbs. The first examples of proverbs in the Turks are found in the Göktürk inscriptions. The tradition of using proverbs continued in Yusuf Has Hacib's *Kutadgu Bilig* and Edib Ahmed's *Atabetükl Hakayık*. The first work that compiles the Turkish proverbs is the *Divanu Lügati't Türk* by Mahmud of Kashgar. In our classical poems, especially in *Pendnâmes*, proverbs were written religious-moral and love mesnevi and divans. In this study, the proverbs in Tutmaci's *Mesnevi*, *Gül ü Hüsrev*, are emphasized. *Gül ü Hüsrev* is a translation of the Iranian poet Attar's 7708 couplets *Mesnevi* which known as *Hüsrev-nâme*. *Gül ü Hüsrev* was written by Tutmaci in 1406 and it is total of 5499 couplets. Subject of the work is the love affair between Hüsrev, the son of Rum Kaiser and Gülruh (Gül), the daughter of Huzistan Shah.

Key words: Proverbs, *Gül ü Hüsrev*, Tutmacı

¹ Bu çalışma, 2018 yılında Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "*Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi (Bağlamlı Dizin-İşlevsel Sözlük)*" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr.; Öğretmen, MEB Bitlis Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, kiziltas.masallah@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0055-5367 [Makale kayıt tarihi: 20.02.2019-kabul tarihi:17.03.2019; DOI: 10.29000/rumelide.541028]

Giriş

İnsanoğlu sosyal bir varlıktır ve bu sosyalliğin sonucu olarak insanoğlunun hayatta biriktirdiği tecrübe ve birikimleri vardır. Bu birikim ve tecrübeler atasözleri denen dil ve kültür hazinesiyse tabiri caizse ete kemiğe bürünüp vücut bulmuştur. Her toplum kendine mahsus yaşam tarzını ve felsefesini atasözü adı verilen kültür unsurlarına aktarmış ve müşahhas hale getirmiştir. Bu kültür unsurları bir milletin kültür yapısını gözler önüne seren en önemli belgelerdir (Erenoğlu 2007: 1150). Duygu, düşünce ve hayat görüşlerimizin binlerce yıl içinde geçirdiği deneyimlerle kazanılan, halkın yazılı olmayan anayasası gibi (Bayat 1992: 7) olan atasözleri; insanların yaşadığı deneyimler sonucu oluşmuş, sözlü bir şekilde nesilden nesle aktarılmış, geçmişten günümüze intikal eden tecrübe ve gözlemlerin ürünü olan kısa ve özlü sözlerdir (Batislam 1997: 107).

Atasözlerinin biçimsel özelliklerini,

“kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir; kısa ve özlüdür, az sözle çok şey anlatır; çoğu bir veya iki cümledir” (Aksoy 1988: 15-16)

diyerek ifade eden Ömer Asım Aksoy, atasözlerinin kavram özelliklerini ise yedi madde olarak sıralamıştır:

1. Sosyal olayların nasıl olageldiklerini-uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak- yansıca bildirebilir.
2. Dođa olaylarının nasıl olageldiklerini –uzun bir gözlem sonucu olarak- belirtebilir.
3. Toplumsal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı hatırlatabilir.
4. Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt verebilir.
5. Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek yol gösterebilir.
6. Töre ve gelenekleri bildirebilir.
7. Kimi inanışları bildirebilir. (Aksoy 1988: 17-18-19)

Türklerde atasözlerinin ilk örneklerine Göktürk Yazıtları'nda rastlanmaktadır. Göktürk Yazıtları'nda geçen “*Türk milleti, tokluğın kıymetini bilmezsin. Acıksan tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin.*” (Ergin 1992: 33) ifadeleri “*Tok açın halinden bilmez.*” (Aksoy 1988: 449) atasözünü; “*Yufka olanın delinmesi kolay imiş ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa delinmesi zor imiş. İnce yoğun olsa kırmak zor imiş.*” (Ergin 1992: 37) sözleri ise “*Birlikten kuvvet doğar*” (TDK, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü), “*Bir elin nesi var iki elin sesi var*” (Aksoy 1988: 195) atasözlerini hatırlatmaktadır (Şenocak 2001: 174-175). Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* ve Edib Ahmed'in *Atabetül Hakayık* isimli eserlerinde de atasözlerini kullanma geleneği devam etmiştir. Türkçe atasözlerini derleyen ilk eser ise Kaşgarlı Mahmud'un *Divanu Lügati't Türk* adlı eseridir (Batislam 1997: 108). Klasik şiirimizde ise özellikle pendnâmelerde, dinî-ahlakî ve aşk konulu mesnevilerde ve divanlarda atasözlerine yer verilmiştir. 15 ve 19. yüzyıllar arasında eser vermiş birçok klasik şair söyledikleri şeyi etkili kılmak, akla mantıklı hale getirmek, şiirlerini süslemek ve akıcı bir üslup için atasözlerini kullanmışlardır (Kılıç 1996: 24). Bunlar arasında atasözlerini oldukça etkin olarak kullanan klasik sanatçıları şöyle sıralayabiliriz: Ahmed Paşa (öl. 1497), Necâtî (öl. 1509), Güvâhî (öl. 1519), Figanî (öl. 1532), Zâtî (öl. 1546), Bâkî (öl. 1600), Taşlıcalı Yahya (öl. 1575), Nev'î-zâde Atayî (öl. 1635), Nef'î, (öl. 1635), Nâbî (1712), Sâbit (öl. 1712), Nazîm (öl. 1727), Münif (1743), Ragıp Paşa (öl. 1763), Şeyh Gâlib (öl. 1799), Sünbül-zâde Vehbî (öl. 1809), Enderunlu Fâzıl (öl. 1810), Enderunlu Vâsıf (öl. 1824) (Karahana 1977: 166).

Bu çalışmada 15. yüzyılda Tutmacı'nın kaleme aldığı *Gül ü Hüsrev* adlı mesnevideki atasözleri üzerinde durulacaktır. *Gül ü Hüsrev*, İranlı şair Attar'ın aynı adlı yahut Hüsrev-nâme diye bilinen 7708 beyitlik mesnevisinin kısa bir tercümesidir (Şentürk, Kartal 2014: 178). Toplamda 5499 beyit olan *Gül ü Hüsrev* aruzun “*mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün*” kalıbıyla hicrî 808 (m. 1406) yılında yazılmıştır. Eserin nerede yazıldığı kesin olarak bilinmese de eserde Ahmedî'nin *İskender-nâmesi* ve Şeyhoğlu'nun *Hurşîd-nâmesi*'nin övülmesi, eserin Anadolu'da yazıldığına bir göstergesidir (Kızıldaş 2018: 6). Eserin konusu Rum Kayseri'nin oğlu Hüsrev ile Huzistan şahının kızı Gülruh arasındaki aşk macerasıdır. *Gül ü Hüsrev* yazıldığı dönemin sosyal hayatıyla ilgili çok önemli bilgiler de ihtiva etmektedir. Savaşlarda yapılan hazırlıklar, cenaze töreni, eğlence, yemek, musiki, inanç, meyve-sebze gibi birçok unsurdan bahsedilmiştir. Sosyal hayata dair zengin bilginin yer aldığı (Kızıldaş 2018: 6) *Gül ü Hüsrev*'de sosyal hayatın ve hayat tecrübesinin bir yansıması olan atasözleri de mühim bir yer tutmaktadır.

Gül ü Hüsrev'de kullanılan atasözleri anlatılan olaylarla bağlantılı bir şekilde savunulan düşünceyi daha etkili ve okuyucunun aklına daha uygun hale getirmek için kullanılmıştır.

Eserde atasözleri, vezin ve kafiye kaygısından dolayı bugünkü kullanımlarından farklı şekillerde ifade edilmişlerdir. Bu nedenle atasözleri bugün kullanılan veya beyitteki kullanımlarının sadeleştirilmiş şekilleriyle listelenmiş, altına parantez içinde anlamı açıklanmış ve atasözünün geçtiği beyit yerleştirilmiştir. Beyitte atasözünün geçtiği kısım italik olarak gösterilmiştir. Böylece bugünkü kullanım ile geçmişteki kullanımlar arasındaki farkı görme fırsatı da oluşmuştur.

Şair bazı atasözlerini kullanırken atasözünü söylemeden önce onun atasözü olduğunu kendisi ifade etmektedir. Dolayısıyla bu cümlelerin o dönem kullanılan atasözleri olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bazı atasözlerinde ise bu tarz bir ifade bulunmamaktadır. O dönem kullanılan atasözlerinin tam bir dökümünün olması amacıyla atasözleri çalışmada iki başlık altında incelenmiştir. Şairin atasözü olduğunu belirttiği ifadeler eserin yazıldığı dönemdeki kullanımlara dikkati çekmek amacıyla genelde değiştirilmeden, atasözü olduğunu belirtmediği ifadeler ise daha anlaşılır olması hasebiyle günümüz kullanımlarıyla listelenmiştir. Ayrıca, atasözlerini anlamlandırmada Türk Dil Kurumu'nun dijital olarak yayımlanan “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü”nden (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri) ve Ömer Asım Aksoy'un “*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*” (1988) adlı eserinden yararlanılmıştır:

A. Atasözü Olduğu Belirtilenler

1. Arayan bulur.

Anlamı: Bir şeye ulaşmayı çok isteyen amacına ulaşır.

Meşeldür bu haber 'âlemde meşhür

Ki *çoğ* isteyici bulıcı olur (Kızıldaş, 2018: 564)

Bu atasözü bugün kullanılan “*Arayan Mevlasını da bulur, belasını da*” (Aksoy 1988: 150) atasözünü akla getirmektedir.

2. El eli yıkar.

Anlamı: Bir kişi başka bir kişiye yardım ederse o da bu iyiliğin altında kalmaz, güçlenmiş olarak yardımlara koşar (Aksoy 1988: 262).

Nihân eyleme benden râzî iy hür

Meşeldür kim dimişler el eli yur (Kızıldaş, 2018: 258)

Atasözü eserde “*el eli yur.*” şeklinde verilmiştir. Bu ifade “el eli yıkar” anlamındadır. Bu atasözü günümüzde ise “*Bir el bir eli (el eli) yıkar, iki el (de) bir yüzü (yıkar).*” (Aksoy, 1988: 194) şeklindedir.

3. İyilik et, denize at; balık bilmezse Hâlik bilir.

Anlamı: Karşılık beklemeden iyilik yap. İlgili, senden iyilik gördüğünü bilmesede Tanrı iyilik yaptığını bilir ve sen bu davranışından dolayı bir iç rahatlığı duyarsın (Aksoy 1988: 336).

Zihî kim hoş meşeldür ululardan

Ki *eylûk eyle vü şuya bırağ sen*

Şuda ol eylüği bilmesede balık

Şuruda zâyi' itdürmeye Hâlık (Kızıldaş, 2018: 362-363)

4. Kendini iyi edemeyen doktorun başkalarına faydası olmaz.

Anlamı: Bir insanın kendine faydası yoksa başkasına da faydası olması mümkün değildir.

Tabîb çün kendüye kılmaya dermân

Dağılar nice şîhhat bula andan

Oğıdı 'aqlına çoğ pend ü emşâl

Pes ata atlanıban gitdi der-hâl (Kızıldaş, 2018: 406)

Görüldüğü üzere sonraki beyitte ifade “*emsal*” kelimesiyle tavsif edilerek, ifadenin atasözü olduğu vurgulanmıştır.

5. Komşu kızının baldırı kızarık veya tüylü olur.

Anlamı: İnsan yakınında olan insanları daha çok eleştirir, onlarda daha çok kusur bulur.

Meşel durur dimişler olur iy cân

Ki *konşu kıızı baldırı gevlıcân* (Kızıldaş, 2018: 292)

Bu atasözü bugün kullanılmayan atasözlerindedir. Şair bu ifadenin atasözü olduğunu kendisi ifade etmektedir.

6. Kötü göz güzel yüzün belasıdır.

Ululardan meşeldür işbu bir söz

Ki *hüb yüzün belâsıdır yavuz göz* (Kızıldaş, 2018: 247)

7. Kapıda akan su bulanık olur.

Anlamı: İnsan yakınında olan insanları daha çok eleştirir, onlarda daha çok kusur bulur.

Bu hâle şol meşel toğru şanuğdur

Ki *kapıda ağan su bulanığdur* (Kızıldaş, 2018: 292)

Bu atasözü yukarıda zikredilen “*Komşu kızının baldırı kızarık veya tüylü olur.*” atasözü ile aynı anlamdadır. Şair aynı anlamı iki farklı atasözüyle ifade ederek atasözlerine olan vukufiyetini ortaya koymuştur. Bu atasözü de bugün kullanılmayan atasözlerindedir.

8. Önünü anlamayan sonunu tanlar.

Anlamı: Bir işin öncesini anlamayan ve ona göre önlem almayan kişi işin sonunda şaşırıp kalır.

Meşeldür işbu sözi ‘âkıll añlar

Öñin añlamayan şoñını tañlar (Kızıldaş, 2018: 214)

9. Sev seni seveni periye, sevme seni sevmeyeni huri ise.

Anlamı: Toplumdaki yeri ne düzeyde olursa olsun, sevgi gördüğün kişiye sen de sevgiyle karşılık ver; birisi sana içinde sevgi taşııyorsa o kişi kim olursa olsun ondan uzak dur (Aksoy 1988: 426).

Şular kim söz bināsını çomışlar

Bu temşili iñen şir’in dimişler

Ki sevgil sini seveni periye

Seni sevmeyeni sevme hür ise (Kızıldaş, 2018: 286)

Bu atasözü günümüzde de kullanılan “*Sev seni seveni hak ile yeksan ise, sevme seni sevmeyeni Mısır’a sultan ise.*” (Aksoy, 1988: 426) atasözünün değişik bir biçimidir.

10. Tevazu padişahlarda usuldür, dilencinin işi daima odur.

Anlamı: Alçakgönüllülük dilencilerin her zaman yaptığı bir davranış olsa da aslında padişahlardan neş’et eden bir usuldür.

Bu atasözü de bugün kullanılmayan atasözlerindedir.

Şular kim söz bināsını çomışlar

Bu temşili iñen zibā dimişler

Tevāzu‘ pādīşāhlardan uşıldür

Gedānuñ hod hemişe işi oldur (Kızıldaş, 2018: 204)

11. Ucuz etin çorbasını ite dökerler.

Anlamı: Ucuza mal olan şeylerin bir değeri yoktur (Aksoy 1988: 452)

Meşeldür ululardan bu şekerler

Ucuz et şorvasın ite dökerler (Kızıldaş, 2018: 284)

Bu atasözü bugün kullanılan “*Ucuz etin yahnisi (suyu) tatsız (yavan) olur.*” (Aksoy, 1988: 452) atasözünün değişik bir versiyonudur.

12. Uyku ere zalim sultandır.

Anlamı: Uyku insanların karşı koyamadığı bir durumdur.

Bu temşili zihî hoş dimiş üstād

Ki *uyhudur ere sultān-ı bī-dād* (Kızıldaş, 2018: 519)

13. Zehr-i Kâtil dehrin şerbetidir.

Anlamı: Dünya veya dünya yaşamı, öldürücü zehri şerbet suretinde sunar.

Bilür bu nükteyi her merd-i 'âkıll

Ki *dehrün şerbetidür zehr-i kâtil* (Kızıldaş, 2018: 321)

B. Atasözü Olduğu Belirtilmeyenler

1. Allah gümüş kapıyı kaparsa altın kapıyı açar.

Anlamı: İşi bozulan kişi umutsuzluğa düşmemeli, Tanrı'nın onu daha iyi bir işe kavuşturacağına inanmalıdır (Aksoy 1988: 138).

Çalap bir kapu yapsa maşlahatdan

Açar yüz kapu dağı mefa' atdan (Kızıldaş, 2018: 334)

2. Ava giden avlanır.

Anlamı: Çıkarını başkalarına zarar vermekte arayan kimse, o zarara kendisi uğrar (Aksoy 1988: 165).

Şikāra çıhmış iken şeh dirîgā

Şikār olur özi nā-geh dirîgā (Kızıldaş, 2018: 644)

3. Azıksız yola gidilmez.

Anlamı: Bir işi yapmak amacıyla olan insan yanında o işi yapmaya gerekli olan unsurları da bulundurmalıdır.

Çü azıksuz gidilmez yola bunda

Zevāde senden öñdin virbi anda (Kızıldaş, 2018: 477)

4. Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğul babaya bir salkım üzüm vermemiş.

Anlamı: Babalar çocukları için büyük özveride bulunurlar. Ama çocuklar babaları için küçük bir özveride bulunmazlar (Aksoy 1988: 174)

Ata miskīn oğul dir ü virür cān

Oğul virmez ata ölürse bir nān (Kızıldaş, 2018: 361)

5. Bir testi su ile deniz tükenmez.

Anlamı: Bir işi başarmak için daha fazla gayret sarf etmek gerekir.

Ki derde bir kez ot ile em olmaz

Deñiz bir meşk şuyile kem olmaz (Kızıldaş, 2018: 289)

6. Çok olan şeyin kıymeti bilinmez/olmaz.

Ucuz bulur seni ' izzüni bilmez

Cihānda rāyigānuñ kadri olmaz (Kızıldaş, 2018: 284)

7. Dilini tutan canını kurtarır.

Anlamı: Çok ve gereksiz konuşmamak gerektiği.

Ere dilden irişür çoğ nedāmet

Dilüñ tutar iseñ başuñ selāmet (Kızıldaş, 2018: 278)

8. Eden bulur.

Anlamı: Nasıl davranırsan öyle karşılık görürsün.

Yigit başına ' ālemde ne gelmez

Yahūd *n'ider kişi kim anı bulmaz* (Kızıldaş, 2018: 441)

9. Emeksiz yemek olmaz.

Anlamı: Yaşayabilmek, harcıyabilmek için çalışıp kazanmak gerekir (Aksoy 1988: 267).

Pes eydür Hürmüz'e kim iy vefāsuz

Cihānda gerçi *hüb olmaz cefāsuz* (Kızıldaş, 2018: 460)

10. Gecenin uzunluğunu hastadan sor.

Anlamı: Hastalığın sıkıntılı bir süreç olduğu ve gecenin hastaya çok uzun geldiği anlamındadır.

Ġam-ı hicrānı gel mehcürdan şor

Gicenüñ uzunun rencürdan şor (Kızıldaş, 2018: 375)

11. Giden geri gelmez.

Anlamı: Ölen dünyaya bir daha gelemez.

İderseñ ölmedin it derde dermān

Gidicek dönesi degül girü cān (Kızıldaş, 2018: 274)

12. Gülün hekimi bahçevandır.

Anlamı: Her işin farklı bir uzmanı veya bileni vardır.

Ne bilsün her hekim ol nā-tüvānı

Gülün olur hekimî bāğubānı (Kızıldaş, 2018: 253)

13. Güneş balçıkla sıvanmaz.

Anlamı: Bazı şeylerin olması imkânsızdır.

Nite řu ' ışık odına idiser kâr

Ya *balçık güneşi örter mi iy yâr* (Kızıldaş, 2018: 245)

Bu atasözü eserde günümüzdeki kullanımından farklı anlamda kullanılmıştır. Bugün bu atasözü "herkesin bildiği gerçek inkâr edilemez, yadsınamaz, yalan yanlış sözlerle değiştirilemez, örtbas edilmez" (Aksoy, 1988: 296) anlamındayken, eserde "bazı şeylerin olması imkânsızdır" anlamında kullanılmıştır.

14. Gün doğmadan neler doğar.

Anlamı: Yarın ne olacağını kimse bilemez, kötü bir durum bir gün sonra düzelebilir, iyi bir durum kötüleşebilir (Aksoy 1988: 295).

Aña dâye didi kim iy şeker-leb

Kayurmağıl ki *âbisten durur şeb* (Kızıldaş, 2018: 334)

Beyitte bu atasözünün bir kısmı zikredilmiştir. "Âbisten" "hamile" anlamındadır (Parlatır, 2011: 32). Dolayısıyla beyitte "gece hamiledir, gece sabahı doğuracak" anlamı oluşmuştur.

15. Hasta bir merhemle sağlığına kavuşmaz.

Anlamı: Bir işi başarmak için daha fazla gayret gösterilmelidir.

Ki derde bir kez ot ile em olmaz

Deñiz bir meşk şuyile kem olmaz (Kızıldaş, 2018: 289)

16. Haydan gelen huya gider.

Anlamı: Havadan kazanılan para, işe yaramayan şeyler uğruna savrulur gider (Aksoy 1988: 304).

Ki altun aqçe ele girse bî-renc

Yine tiz gider elden olsa yüz genç (Kızıldaş, 2018: 300)

17. Hayırlı işte başarıya ulaşılır.

Anlamı: Hayırlı işte beceri alışıl gelmiş bir şeydir, hayırlı işin başarıya ulaşma ihtimali yüksektir.

Saña çün pîşedür hayr işde uzlık

Cihânda görmegil hergiz yavuzlık (Kızıldaş, 2018: 215)

18. Her işin bir vakti var.

Anlamı: Her şey zamanında yapılmalıdır.

Velî ayruşısı fikr eyleme zinhâr

Ki ' âlemde *her işiñ bir demi var* (Kızıldaş, 2018: 318)

19. Her şeyin bir yeri vardır.

Anlamı: Her işin bir yolu, yöntemi vardır, işi o işin doğasına uygun bir şekilde yapmak gerekir.

Nitekim her sözüñ tedbiri vardur

Her işüñ dağı hem bir yiri vardur (Kızıldaş, 2018: 310)

20. Her şerde bir hayır vardır.

Anlamı: Kişi, kötümserliğe kapılmamak için olup biten her işi hayra yormalıdır (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5c8bf11e8aba09.01828103).

Nice şerler döner varduğça hayra

Ki hiç bākī degül gelen bu deyre (Kızıldaş, 2018: 334)

21. Her zorluğun bir kolayı var.

Anlamı: Herhangi bir zor işte dikkat edilirse, özen gösterilirse o işi sonuçlandıracak bir kolaylık bulunabilir.

Didi her müşkilüñ āsāni var çün

Bu işde olmañuzın dağı mahzun (Kızıldaş, 2018: 347)

22. İnsan gamı yemez ama gam insanı yer.

Ki kaygunuñ yükin götüremez yir

Ġami ādem yimez gam ādemi yir (Kızıldaş, 2018: 588)

23. İnsan kendi ayıbını görmez.

Ki kendü ‘aybı görünmez gözine

Urur ayruğlarıñ ‘aybın yüzine (Kızıldaş, 2018: 198)

24. İyi dilenci kötü padişahтан yeğdir.

Anlamı: Bir insan iyiye, doğruya en büyük makama sahiptir. Kötü bir padişah sosyal statü olarak en düşük olan iyi bir insan kadar değerli olamaz.

Ger ihlāşı seçerseñ sen riyādan

Gedā-yı hūb yig zişt pādīşāhdan (Kızıldaş, 2018: 238)

25. İyilik eden iyilik bulur.

Anlamı: İyilik eden kimseyi herkes sever. Sırası gelince, kendisinden iyilik görmüş olan başkaları da ona iyilik eder (Aksoy 1988: 336).

Nihāyetsüz aña kıldı mürā‘āt

Ki *eylük olur eylüge mükāfat* (Kızıldaş, 2018: 356)

26. İyilikten zarar gelmez.

Sen eylük eyle kim vardur tüvānuñ

Ki *hiç eylükden olmaya ziyānuñ* (Kızıldaş, 2018: 304)

27. Meyvesiz ağacı keserler.

Anlamı: Herhangi bir şey işe yaramazsa elden çıkarılır.

Yimişsiz olıcağ şâhı keserler

Gehî balta ururlar gâh keserler (Kızıldaş, 2018: 212)

28. Sağlık varlıktan yeğdir.

Anlamı: Sağlıktan büyük zenginlik olmaz (Aksoy 1988: 420)

Ki *yoğdur* sayrılığdan katı zahmet

Cihânda ne *hoşağlık bigi ni' met* (Kızıldaş, 2018: 223)

29. Sıkıntıya dağ dayanmaz.

Anlamı: Sıkıntı ve eziyetin zorluğuna dağ bile dayanamaz.

Döyimez tağ rencüñ zahmetüne

Ya miskîn âdemîññ tākati ne (Kızıldaş, 2018: 223)

30. Son pişmanlık fayda etmez.

Anlamı: İyice düşünülmeden yapılan iş, çok kez insanı zarara ya da geri dönemeyeceği bir çıkmaza sokar, o zaman pişman olmak da işe yaramaz (Aksoy 1988: 430)

Ve ger ne çekesin âhîr gârâmet

Ki hergiz *aşşı kılmaya nedâmet* (Kızıldaş, 2018: 477)

Peşimân soñra aşşı itmez iy hâk

Çü olduñ zehrñk aña ne tiryak (Kızıldaş, 2018: 654)

Ben öliceğ bu 'ışğ u derd ilen zâr

Peşimânlığının ne aşşısı var (Kızıldaş, 2018: 285)

Sözüm tüt ger diler iseñ selâmet

Ki *soñra aşşı eylemez nedâmet* (Kızıldaş, 2018: 342)

Ol oğdın kim qopa rüz-ı kıyâmet

Kişiyeye aşşı kılmaya nedâmet (Kızıldaş, 2018: 190)

31. Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir.

Anlamı: Sözün insanlar üzerindeki etkisi çok büyüktür. Akıllıca söylenmiş sözler, karşısındakini inandırır, yumuşatır; işlerin olumlu yola girmesini sağlar. Ölçüsüz, sert sözler ise karşısındakini sinirlendirir, söyleyenin öldürülmesine bile yol açabilir (Aksoy 1988: 432).

Ola kim yumşana bir söz ile taş

Ola kim uşana bir söz ile baş

Ola kim yumşada bir taşu bir söz

Ola kim uşada yüz başu bir söz (Kızıldaş, 2018: 278)

32. Suyu görünce teyemmüme gerek yoktur.

Anlamı: Hayatta insanoğlunun yapmak mecburiyetinde kaldığı şeyler vardır ve bunu yapmaması kaçınılmazdır.

Çü geldüñ bunda dönüp gitmek olmaz

Şu katında teyemmüm itmek olmaz (Kızıldaş, 2018: 418)

Sezâdur sen anı sevmeñ sezâdur

Şu katında teyemmüm ne revâdur (Kızıldaş, 2018: 306)

Bu atasözü bugün “Ele geçmeyen güzel bir şeyin yerine, ister istemez ona benzeyen başka bir şey kullanılır, ama aranan şey ele geçince benzerinin değeri kalmaz.” (Aksoy, 1988: 433) anlamındayken eserde yukarıdaki anlamda kullanılmıştır. Dolayısıyla eserde şair bu atasözünü bugünkü kullanımından farklı anlamda kullanmıştır.

33. Suyu görünce teyemmüm bozulur.

Anlamı: Ele geçmeyen güzel bir şeyin yerine, ister istemez ona benzeyen başka bir şey kullanılır, ama aranan şey ele geçince benzerinin değeri kalmaz (Aksoy 1988: 433).

Çü şubh ola ne hâcet dahı encüm

Şu olan yirde kim eyler teyemmüm (Kızıldaş, 2018: 492)

Eserde aynı atasözünün iki farklı anlamda kullanıldığı görülmektedir. “*Suyu görünce teyemmüm bozulur.*” ve “*Suyu görünce teyemmüme gerek yoktur.*” atasözleri hemen hemen aynı olsa da anlam olarak birbirinden farklıdır. Fakat “*Suyu görünce teyemmüm bozulur.*” atasözü bugün kullanılan anlama daha yakın anlamdadır.

Eserde aynı atasözünün farklı anlama gelecek şekilde şair tarafında kullanılması, şairin bu sözleri bağlama ve kendine göre yorumlayıp değiştirerek kullandığı ihtimalini akla getirmektedir.

34. Üzümünü ye bağını sorma.

Anlamı: Önemli olan sana bir nimetin gelmiş olmasıdır, ondan yararlanmaya bak, nereden geldiğini bilmene gerek yoktur (Aksoy 1988: 456).

Şeker çün pāk u şîrîn ola andan

Hemân yi şorma aşlını ki kıandan (Kızıldaş, 2018: 239)

35. Üzüntüye yer dayanmaz.

Anlamı: Keder ve üzüntü öyle ağır bir yükür ki dünya bile bu ağırlığı taşıyamaz.

Ki kayğunuñ yükün götüremez yir

Ğamı âdem yimez ğam âdemi yir (Kızıldaş, 2018: 588)

Sonuç

Atasözleri kökleri eskiye dayanan sözlerdir. Atasözlerinin günlük konuşmada çokça kullanılması, sözlü olarak da günümüze gelmesini ve unutulmamasını sağlamıştır.

Gül ü Hüsrev'de şair atasözlerini, savunduğu fikri veya anlattığı olayı okuyucunun zihninde daha anlaşılır ve etkili kılmak için kullanmış, ayrıca bunu yaparken üslubunu akıcı ve canlı hale getirmiştir.

Eserde yaklaşık 48 adet atasözü tespit edilmiştir. Bazı atasözleri vezin ve kafiye kaygısından dolayı bugünkü kullanımlarından farklı şekillerde ifade edilmişlerdir. Bazı atasözlerinin ise atasözü olduğunu yazarın kendisi ifade etmektedir. Bu da bize eserin yazıldığı dönemde kullanılan atasözleri hakkında ipuçları vermektedir. Bu atasözleri çalışmada bir başlık altında toplanmıştır.

Gül ü Hüsrev'de bazı atasözleri bugünkü kullanımlarından farklı anlamlarda kullanılmıştır. "*Güneş balçıkla swanmaz.*" atasözü eserde "bazı şeylerin olması imkânsızdır" manasındayken, günümüzde bu atasözü "herkesin bildiği gerçek inkâr edilemez" anlamında kullanılmaktadır. "*Suyu görünce teyemmüme gerek yoktur.*" atasözü eserde "hayatta insanoglunun yapmak mecburiyetinde kaldığı şeyler vardır ve bunu yapması kaçınılmazdır" anlamındayken; bugün "ele geçmeyen güzel bir şeyin yerine, ister istemez ona benzeyen başka bir şey kullanılır, ama aranan şey ele geçince benzerinin değeri kalmaz" anlamındadır.

"*Suyu görünce teyemmüme gerek yoktur.*" atasözünün eserde bugünkü kullanılan anlama daha yakın bir anlamda da kullanıldığı görülmektedir. Yalnız bu atasözünün bu anlamdaki kullanımı "*Suyu görünce teyemmüm bozulur.*" şeklindedir. "Ele geçmeyen güzel bir şeyin yerine, ister istemez ona benzeyen başka bir şey kullanılır, ama aranan şey ele geçince benzerinin değeri kalmaz" anlamında kullanılmıştır. Eserde aynı atasözünün farklı anlama gelecek şekilde şair tarafında kullanılması, şairin bu sözleri bağlama ve kendine göre yorumlayıp değiştirerek kullandığı ihtimalini akla getirmektedir.

Gül ü Hüsrev'de bugün kullanılmayan atasözleri de mevcuttur. "*Ateş ile su yan yana olmaz; Azıksız yola gidilmez; Bir testi ile deniz tükenmez; Gülün hekimi bahçevandır; Hasta bir merhemle sağlığına kavuşmaz; İnsan gamı yemez ama gam insanı yer; Kapıda akan su bulanık olur; Kendini iyi edemeyen doktorun başkasına faydası olmaz, Komşu kızının baldırı kızarık veya tüylü olur; Kötü göz güzel yüzün belasıdır; Önünü anlamayan sonunu tanlar; Tevazu padişahlardan usuldür, dilencinin işi daima odur; Ucuz etin çorbasını ite dökerler; Uyku ere zalim sultandır*" atasözleri bunlardan bazılarıdır.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 1 Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Batıslam, H. D. (1997). Nedim'in Şiirlerindeki Atasözleri ve Deyimler. *Türkoloji Araştırmaları Fuat Özdemir Anısı*. Adana. s. 107-123
- Bayat, A. H. (1992). *Oğuznâme (Emsal-i Mehmedali) XVI. Yüzyılda Yazılmış Türk Atasözleri Kitabı*. Haz. Samed Alizade, Eklerle Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Ali Haydar Bayat. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Erenoğlu, D. (2007). Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 2/4 Fall 2007, 1150-1167*.
- Ergin, M. (2003). *Orhun Âbideleri*. Hisar Kültür Gönüllüleri, Elektronik Metin

- Gölpınarlı, A. (2015). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Karahan, A. (1977) Trabzonlu Figani'de Atasözleri ve Deyimler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 23 (1977/1979): 165-174.
- Kılıç, F. (1996). Âşık Çelebi Divanında Atasözü ve Deyimler. *bilig-1/Bahar'96*, s.24-30
- Kızıldaş, M. (2018). *Tutmacı'nın Gül ü Hüsrev Mesnevisi (Tenkitli Metin-Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*. Doktora Tezi. Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Şen, S. (2017). *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şentürk, A. A. & Kartal, A. (2014). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Şenocak, E. (2001). Göktürk Yazıtlarında Türk Halk Edebiyatı Unsurları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, Sayfa: 165-176*
- Türk Dil Kurumu (2016). *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*. Yayına Hazırlayan Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_atasozleri&view=atasozleri